

Ben H. C. Westerink

KERKJE VAN HEVESKES :

TEKEN IN DE VLOEDLIJN

In de jaren zestig is ten oosten van Delfzijl een industrielandchap aangelegd. Een fraai kleinschalig kleilandchap viel toen ten prooi aan de plannenmakers van de jaren zestig. Het industrieterrein bleef grotendeels leeg. De sloop was op voorhand. Slechts enkele fragmenten van het oorspronkelijke landschap bleven gespaard. Tot deze restanten behoren de verlaten wierde Heveskes en zijn kerkje.

De wind heeft wat gekregen op het dak. Het kerkje staat op instorten

HET HAVENSCHAP DELFZIJL HEEFT LANGS DE zee kust tussen Delfzijl en Termunten een 1,5 tot 2 km brede strook als industrieterrein ingericht. Tijdens de aanleg van dit terrein moesten diverse oude woonplaatsen wijken. Oterdum, Weiwerd, Heveskes en Heveskesklooster werden gesloopt. De gretigheid van de jaren-zestig-ingenieurs kende geen grenzen. De restanten van Oterdum zijn geheel verdwenen. Met inbegrip van het kerkje.

Weiwerd was ooit een fraaie wierde met een kerk en een dubbele rondweg. Nu heeft het als bestemming industrieterrein. Op Weiwerd wonen nog mensen. Maar in hun achtertuinen wordt aluminium en soda gemaakt. Vooral aan de noordwestzijde van de wierde is de confrontatie letterlijk benauwend. De resterende bewoners worden langzaam weggezwaagd.

Bezoek aan Heveskes

Even ten oosten van Weiwerd ligt Heveskes. Om Heveskes te bereiken moeten we een binnenhaven passeren via een beweegbare brug. De brug zit goed in de lak, maar we zien weinig schepen. Er lopen brede asfaltwegen, maar stoplichten zijn niet nodig om de ruim opgezette kruispunten te beveiligen. Het industrieterrein is grotendeels leeg. Alleen tussen Weiwerd en Heveskes tekent zich een indrukwekkend chemisch decor af. Volgens de kaart van 1840 was Heveskes een middengroot dorp. Enkele tientallen huizen, een school en een kerk. De wierde torst nu nog slechts één boerderij. Maar de vele vitrage voor de ramen van het voorthuis verraadt dat ook deze woonplaats is verlaten. Heveskes is nu onbewoond. Ook deze wierde heeft als bestemming industrieterrein. Haar lot is zelfs

officieel bezegeld. Sedert 26 november 1980 (KB nr. 15) heeft de Koningin beslist dat Heveskes niet meer bestaat. De tweeduizend jaar oude wierde werd toen van de monumentenlijst geschrapt. De destijds bewoonde percelen zijn blijven liggen. Ze bestaan nu uit kleine bolle weilandjes. Uitgegroeide leilinden markeren de verdwenen voorhuizen.

Heveskes heeft al heel wat meegemaakt. De oude wierde maakt deel uit van een zwerm verhoogde woonplaatsen waarvan het merendeel in het begin van onze jaartelling ontstond. Deze wierden liggen ingebed in kleien die in de vroege Middeleeuwen zijn afgezet. Hieruit kunnen we afleiden dat het zeewater met regelmaat de grenzen van Heveskes overspoelde. Op het hoogtepunt van de stormvloeden — tijdens transgressieperioden die als Duinkerke I en II worden aangeduid —

zullen de bewoners van Heveskes hun woonplaats vermoedelijk verlaten hebben. Maar telkens keerden ze terug. Maar deloedgolf die nu over Heveskes raast, lijkt de vierde definitief te verspoelen. Deze transgressiefase heet niet Duinkerke II, maar Delfzijl I. Deloedgolf bestaat uit onafzienbare rechte, opgespoten kavels die worden doorsneden door brede asfaltwegen en moderne havenwerken. Een blik op de topografische kaarten van 1860 en 1980 geeft een indruk van de omvang van de schade.

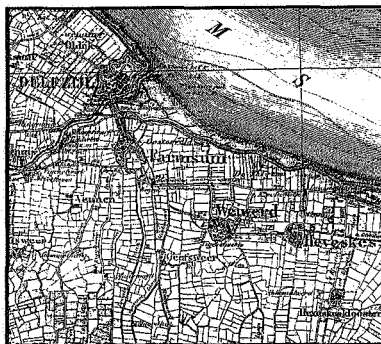
Fuck off

Op Heveskes is het kerkje nog aanwezig. Het lijkt vergeten. Voordat we het roestige ijzeren hek van het kerkhof kunnen openduwen moeten we over spoorstaven klauteren. Want dwars over Heveskes ligt een breed talud, waarop een goed onderhouden spoorbaan is aangelegd.

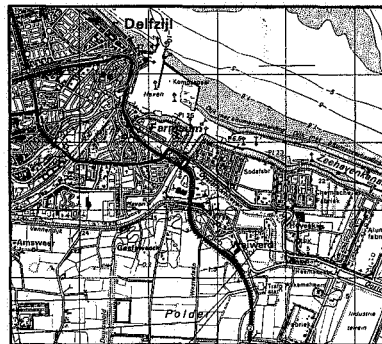
Het regent in Heveskes. Het water stroomt langs de kloosterstenen van het oude kerkje. Het bord dat waarschuwt voor vallende ste-

Het interieur van de kerk

Identieke fragmenten van de topografische kaarten van 1860 en 1980

nen mist enkele letters. Een blik door een gat in de dichtgetimmerde kerkdeur levert een sinister beeld. Op het totaal vernielde interieur plent de regen neer. In graffitistijl is op de oostmuur een gekruisigde Jezusfiguur gespoten. 'Fuck off' is de begeleidende tekst. Een gelichte sarkofaag en gebroken grafstenen slingeren langs de rand van het kerkhof. Toxopeus, Waalkens, Geertsema.

We beginnen een grondboring op de flank van het kerkhof. De eerste twee meter bestaan uit geroerde klei met veel bewoningsporen. Twintig eeuwen Heveskes trekken aan ons oog voorbij. Vanuit de horizonvullende fabrieken dringen de geluiden door tot op het kerkhof. Metaal-op-metaal. Pneumatisch gereutel. Rangeergeluiden onderbroken door een monotone mikrofoonstem. Men waant zich op een grootstedelijk station. Elk moment kan de trein op één van de perons van Heveskes binnenlopen. We boren steeds dieper. Onder de bewoningslaag is de klei stug en bevat ze veel roestvlekken en zandbandjes. Even later schiet de boor in een felgroengekleurde kleilaag. Het is de klei die bodemkundigen de Duinkerke IA afzetting noemen. Deze klei werd afgezet rond 600 voor Chr. Nog dieper wordt de klei grijs en ongerijpt en geurt ze naar de zee. Het is de geur van een zee van 30 eeuwen her. Onze verstijfde vingers vinden goed herkenbare wortelstokken van riet en biezen. De rietstengels zijn ontkiemd voordat Homerus zijn Ilias schreef. De biezen zijn tijdgenoot van het biezenmandje waarin Mozes zijn loopbaan begon. Dieper dan vier meter reikt onze boor niet. We komen ca. 1 meter te kort om de zandbodem, waar Drente begint, te bereiken.

Heveskes ruikt naar jenever

In de weken dat ik Heveskes bezoek probeer ik me een voorstelling te maken van het verdwenen dorp. De door baksteenpoeder rood-gekleurde akkertjes prikkelen de fantasie. Langs de randen slingeren vroegmiddeleeuwse kogelpotscherven, de voet van een borrelglasaasje en pijpekoppen. Een stuk boerderijgracht is bewaard gebleven.

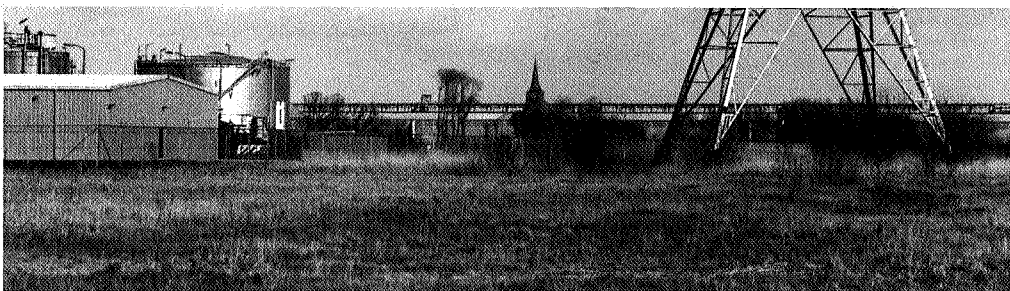
Maar het blijft bij gissen. Totdat ik in het veld op de heer H. M. Toxopeus stuit. Een energieke grijsaard die naar eigen zeggen werd 'verdreven' uit Oterdum. Hij heeft Heveskes dikwijls bezocht. Heveskes was nog in de 60er jaren een levendig dorp. Met een school, een kerk, winkels en een kroeg. In café Geertsema werd flink feest gevierd. Zeelieden dronken er graag een glas, maar ook Groninger studenten wisten het café te vinden. Na een paar borrels waren de standverschillen tussen zeelieden, boeren, studenten en arbeiders verdwenen. De ogen van Toxopeus glinsteren even: 'dan werd er gezopen tot in de vroege ochtend. In Heveskes ruikt het nu nog naar jenever.'

Er moet snel iets gebeuren

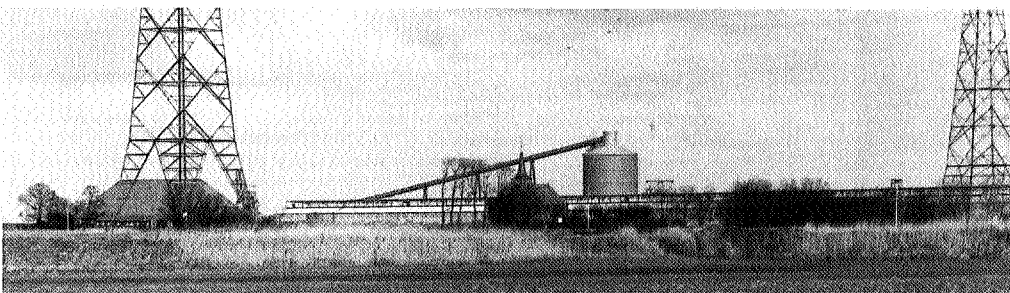
Keren we nog eenmaal terug naar het kerkje. Vanuit de verte oogt het gebouwtje nietig en kwetsbaar tegen de achtergrond van het industriële landschap. Maar in zo'n kerk is het lief en leed van vele eeuwen verankerd. Vooral leed. Hier werd vurig gebeden toen de Dollard in de 16e eeuw zich maar bleef uitbreiden. Besmettelijke ziekten kregen hier hun beslag. Oorlogshandelingen hebben het kerkje diverse malen zwaar beschadigd. De

De wierde Heveskes

temidden van een

eigentijds landschap

bouwtijl is niet zuiver meer. De muren zijn gelittekend.

Het rode baksteenkerkje met zijn kleine sierlijke spits wacht een roemloos einde als er niet snel iets gebeurt. De gaten in het dak worden snel groter. De voorzitter van de Stichting Oude Groninger Kerken, de heer P. G. J. Breukink, zou zich graag over dit markante kerkje ontfermen. Hij benadrukt het rijke bouwhistorische verleden van het 15e eeuwse kerkje. Het heeft één van de oudste torens

van het Groninger land. De fraaie preekstoel is elders opgeslagen. De laatste weken hebben er verhalen in de pers gecirkuleerd over verplaatsing van de kerk naar Garsthuizen of zelfs transport naar Japan. Volgens de heer Breukink zijn dit soort plannen niet serieus te nemen. Slechts restauratie zou een oplossing bieden. Maar dat kan alleen met financiële steun van de eigenaar: het havenschap Delfzijl. Maar het havenschap heeft zware financiële kopzorgen.

De sloop van het landschap rond Delfzijl is een gedane zaak. Maar het is niet aanvaardbaar dat de restanten van het oude landschap zo moeten verkommeren. Als er over een eeuw bij Delfzijl geen soda en aluminium meer gemaakt worden, zullen de bewoners van Heveskes weer terugkeren. Ze komen uit de nieuwbouwwijken van Delfzijl. Met de trein. En wie weet is het kerkje dan weer hard nodig. ●